

📄 Pääkirjoitus

Jäsentenvälistä vääntöä

”**SUOMEN TIETEEN TASO** on pudonnut alle muiden Pohjoismaiden,” uutisoi *Helsingin Sanomat* (11.11.2009) Suomen Akatemian tekemää selvitystä Suomen tieteen tilasta ja tasosta. Uutisen kärki nojasi Akatemian selvityksessä tehtyyn havaintoon siitä, että ”vaikka suomalaiseseen tutkimukseen tehdyt viittaukset ovat 2000-luvulla lisääntyneet, Suomen asema verrattuna Tanskaan ja Ruotsiin oli heikentynyt huomattavasti”.

En ole todennäköisesti ainoa, jolle yllä oleva uutinen jäi etäiseksi. Vierauden tunne johtui ensinnäkin siitä, että tieteen tason arvioinnissa painottuivat ns. kovat tieteet: lääketiede ja tekniikka. Uutinen ei siis tuntunut kertovan ”meistä”. Toiseksi uutisen näkökulma viittasi elävästi Ulrich Beckin kuvaamaan *kansalliseen metodologiaan*, jonka mukaan yhteiskuntaa koskevasta faktasta tulee merkittävä vasta sitten, kun sen avulla nähdään, kuinka meidän kansallisvaltiomme pärjää kilpailussa toisia valtioita vastaan. Näitä kansallisen kilpailukyvyn diskurssejahan on yliopistoissa herkistytty lukemaan vastakarvaan jo vuosia. Hesarin uutiseen törmätessään kriittinen lukija voi helposti kysyä, miksi kansallisvaltion pitää olla kaiken mitta ja miksi kaikkien pitäisi aina kilpailla?

Yksi asia uutisessa kuitenkin liikahti. Siinä tutkimuksen tilaa arvioitiin julkaisemisen ja sen vaikuttavuuden näkökulmasta. Vaikka yksittäisellä tutkijalla olisi kaiken aikaa tekeillä joku raportti tai artikkeli, oma tuntumani on, että tutkimuksen tuloksia julkaistaan silti liian vähän ja harvakseltaan. Tai ainakin tutkimuksia julkaistaan liian vähän nimenomaan *suomeksi* ja *suomalaiselle* lukijakunnalle. Kansallisvaltio ei ehkä ole kaiken mitta, mutta kansallisella on silti merkitystä.

Löytyisikö apu Helsingin yliopistosta? Se on näet esittänyt vaatimuksen siitä, että kaikkien sen palveluksessa työskentelevien tutkijoiden kirjoittamat artikkelit julkaistaisiin vuoden 2010 alusta lukien myös yliopiston avoimessa julkaisuarkistossa. Yliopiston mukaan avoin arkisto on oiva väline parantaa tutkimusten tulosten avointa saatavuutta, näkyvyyttä ja yhteiskunnallista vaikuttavuutta.

Ei ole ihme, että muut yliopistot ovat todennäköisesti seuraamassa Helsingin esimerkkiä. Tampereen yliopistossa vaatimukset on esitetty toistaiseksi toivomuksen muodossa: ”Jospa tutkijat huomaisivat rinnakkaisjulkaisemisen edut ihan itse, ilman yliopiston asettamaa pakkoa.” (Tampereen yliopiston kirjaston verkkolehti *Bulletiini* 2/2009)

Tutkimuksen parempaa saatavuutta ei vastusta kukaan. Monet tieteelliset aikakauslehdet ovat laittamassa vanhoja artikkeleita verkkoon vapaasti saataville. Ongelma piilee siinä, että yliopistot haluaisivat aikakauslehtien kaiken materiaalin avoimeksi ja ilmaiseksi erikseen sovittuun embargo-ajan jälkeen. Niiden tarkoituksena on luoda *kumppanuussuhde* tieteellisten aikakauslehtien kanssa. Tässä työnjaossa tieteelliset aikakauslehdet, kuten *Media & viestintä*, ottaa vastaan käsikirjoituksia, asettaa ne ulkopuolisten asiantuntijoiden arvioitaviksi, editoi ja neuvottelee muutoksista kirjoittajan kanssa, sijoittaa viimeistellyn tekstin osaksi laajempaa julkaisua, valmistelee julkaisun painovalmiiksi ja jakelee valmiin julkaisun tilaajille. Yliopiston tehtäväksi tässä työnjaossa jää valmiin artikkelin rinnakkaisversion tallentaminen omaan arkistoonsa.

Joku saattaisi pitää tällaista kumppanuutta epäreiluna. Helsingin yliopistossa (ja varmaan muuallakin) tilanne nähdään päinvastoin. Epäreilua on ollut se, että yliopistot ovat joutuneet maksamaan julkaisuista kahteen kertaan. Ensiksi ne maksavat tutkijoille palkkaa, ja tämän jälkeen yliopistokirjastot vielä tilaavat tieteelliset aikakauslehdet kirjastoihinsa.

Kamreerin näkökulmasta tilanne voi näyttää tältä. Kuka tahansa tieteellisten lehtien toimittamiseen osallistunut ihminen kuitenkin tietää, että lehden yksittäisenkin numeron tuottamiseen osallistuu paljon muitakin kuin vain artikkelien kirjoittajat. Ulkopuolisen silmiin näkymätöntä – ja siten kaiketi tuottamatonta ja arvotonta – työtä tekevät lehtien toimituskunnat sekä nimettöminä toimivat arvioijat. Näistä vain pieni vähemmistö (yleensä toimitussihteerit) saavat työstään edes nimellisen palkkion.

Nelisenkymmentä suomalaista tiedelehteä ja niiden taustalla olevaa yhdistystä ovat vaatineet Helsingin yliopistoa avaamaan julkaisuarkistoa koskevat suunnitelmansa laajemman keskustelun kohteeksi. Tuossa keskustelussa tulisi ottaa kantaa siihen, kuka hoitaa kamreereilta näkymättömäksi jäävän toimitustyön ja miten sen kustannetaan. Tällä hetkellä toimitustyö on asetettu oman toimensa ohella toimiville toimituskunnille, ja lehtien tuottamiskulut maksetaan pääosin niiden taustayhdistysten jäsenmaksujen turvin.

Jos sama artikkeli ilmestyy maksullisena tieteellisessä aikakauslehdessä ja ilmaiseksi yliopiston tietokannassa, kuka siitä viitsii enää maksaa? Tämä kysymys ei näytä tulleen Helsingin yliopistossa mieleen; tai sitten siitä ei vain ole välitetty. Sitä vastoin Kansalliskirjaston *Tietolinja*-lehdessä (2/2008) tämän asian seurauksia ennakoitiin osuvasti jo runsas vuosi sitten:

Lehtien saama julkaisutuki ja tilaus- tai jäsenmaksut riittävät juuri ja juuri kattamaan toimittamisesta ja painamisesta aiheutuvat menot. Niinpä lehdet ovat varsin haavoittuvia, jos rinnakkaisjulkaiseminen alkaa murentaa niiden perinteisiä tulonlähteitä. Käytännössä tämä voi johtaa siihen, että lehdet joutuvat miettimään sitä, onko paperimuotoinen julkaiseminen (johon suuri osa rahasta menee) ylipäänsä järkevää, ja epäilemättä myös lehtien saaman julkisen tuen lisäämiseen kohdistuu yhä voimakkaampia paineita.

Paperilehdestä luopuminen ei olisi tieteellisille aikakauslehdille mitenkään radikaali ratkaisu. Se epäilemättä parantaisi tutkimuksen julkaisuutta. Samassa yhteydessä on vain huolehdittava siitä, että lehtien toimittamisen kuluille löytyy maksaja.

• • •

Kiista open accessista ja tutkimuksen julkisuudesta osoittaa, että samankin instituution (eli yliopiston) sisällä toimivien tahojen välillä on näkemuseroja. Erimielisyydet ja konfliktit kuuluvat asiaan. Tämä *Media & viestinnän* numero havainnollistaa, että samanlaista jäsentenvälistä vääntöä löytyy muistakin instituutioista. Karina Horstin

artikkelissa tarkastelun kohteena on monikulttuurisuuden toteuttaminen Yleisradion ohjelmapolitiikassa. Artikkelissa väitetään, että YLE:n kiinnostus monikulttuurisuuteen on 2000-luvun puolivälistä lähtien laskenut. Tästä yhtenä oireena oli merkittävä osin maahanmuuttajataustaisten toimittajien voimin tuotetun Basaari-ohjelman lopettaminen vuoden 2008 lopussa.

Yksittäisen ohjelman lopettamista kahdentoista vuoden jälkeen voi toki perustella vaikkapa taloudellisin syin. Horstin tulkinnan mukaan lakkauttuspäätökseen vaikutti viestintäpoliittisten suhdanteiden muutos. Samalla tavoin kuin muualla Euroopassa, myös YLE:ssä on reagoitu monikulttuurisuuspolitiikkaan ja maahanmuuttoon kohdistuvan kritiikin voimistumiseen.

Heikki Hellmanin ja Maarit Jaakkolan artikkelissa instituution sisäisen kamppailun paikkana on *Helsingin Sanomien* toimitus ja siellä käyty vääntö kulttuurijournalismin ideasta, käytännöistä ja osin resurssiestakin. Hellmanin ja Jaakkolan mukaan kamppailua ovat mobilisoineet kaksi erilaista kulttuurijournalismin ideaalia: yhtäällä kriitikon asemaa korostava esteettinen paradigma ja toisaalta kulttuurijournalismia perinteiseen uutisjournalismin käytäntöihin kiskova journalistinen paradigma. Siinä missä Karina Horsti tarkasteli YLE:n monikulttuurisuuspolitiikkaa ulkopuolelta, erityisesti Hellman on ollut itsekin osallisena Hesarin kulttuurijournalismin muotoilemisessa.

Jenni Linturin artikkelissa siirrytään maallisten kiistelyjen ulkopuolelle ja tarkastellaan sukupuolten representointia *Helsingin Sanomien* kuolinilmoituksissa. Äkipäätä hiukan yllättävältä vaikuttava aihe tuottaa artikkelissa hienosyisen analyysin, jonka lopputulos on sopivan monimielinen. Sukupuolten erot säilyvät vielä rajan taakse ulottuvissa esityksissään. Näin ollen jatkuu myös jäsentenvälinen vääntö miesten ja naisten tasavertaisuudesta.